

MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat.
Helsingin yliopiston suomen kielen
laitos.

TRUDGILL, PETER 1986: *Dialects in contact.*
Language in society 10. Basil Black-
well, Oxford.

PERUSSUOMEA CD-LEVYILLÄ

CD-Perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 94. CD-ROM. Toimitus: Risto Haarala, päätoimittaja; Marja Lehtinen, päätoimittaja; Riitta Eronen, taivutus; Eija-Riitta Grönros, toimittaja; Minna Haapanen, tallennus; Erja Nikunen, SGML-rakenne; Irma Nissinen, toimittaja; Tarmo Rahikainen, toimittaja. Edita, Helsinki 1997. ISBN 951-37-2076-4.

Hyperkielioppi. Multimediasovellus suomen kieliopista ja murteista sekä kirjakielen kehityksestä ja huollosta. CD-ROM. Koostanut Erkki Savolainen. Kirjoittajat: Anneli Lieko, Markku Haakana, Anne Mäntynen, Pirkko Muikku-Werner ja Erkki Savolainen. Finn Lectura, Helsinki 1997. ISBN 951-792-027-X.

Ehti kulua vain vajaat kolme vuotta Suomen kielen perussanakirjan viimeisen osan valmistumisesta, kun Kotimaisten kielten tutkimuskeskus julkaisi sen ajantasaistettuna CD-versiona. Selvimpänä erona sanakirjan painettuun versioon on erilaisten teknisten hakuohjelmien käyttömahdollisuus, mutta myös sisällöltään CD-Perussanakirja (CD-PS) on edeltäjänsä laajempi: uusia hakusanoja tietolevyllä on noin 2 000, ja noin 3 000 sana-artikkelin sisältöä on ajantasaistettu. Uudistukset perustuvat aineistoon, joka ulottuu 1980-luvun lopulta vuoden 1996 syksyyn.

Kaikki CD-PS:n uudet sanat eivät ole aivan tuoreita, vaan mukana on vanhempain sanastoa, joka on näihin asti ollut harvinaista yleiskielessä tai joka on kuulunut jonkin erityisalan kieleen, slangiin tai murteeseen. Luonnollisesti myös kielenulkoi- sen todellisuuden muuttuminen on tuonut sanakirjaan uusia käsitteitä. CD-PS:n uudissanoja ovat esimerkiksi *omaisuudenhoityhtiö* ja sen metaforiset synonyymit *parkkipankki* ja *roskapankki*, samoin kuin *CD-ROM* ja sen arkinen nimitys *romppu*.

Sisällön uudistumisen ohessa CD-PS:n ero painettuun sanakirjaan on siinä, että tietolevyssä on joitakin tiedonhakua helpotta-

via ja nopeuttavia teknisiä ominaisuuksia. Arkisessa kirjoitustyössä eniten käyttöä on Haku-ikkunalle. Siinä ohjelman käyttäjä saa tietoa sanojen kirjoitusasusta ja taivutusmuodoista kirjoittamalla oikeaan ikkunaan hakusanan ja valitsemalla Taivutakomennon. Sanoista esitetään keskeiset, eri sanavartalot osoittavat taivutusmuodot (nominista yksikön nominatiivi sekä monikon ja yksikön partitiivi, illatiivi ja genetiivi; verbeistä satunnaisia muotoja). Vaikka sanavartaloista voidaan tietysti johtaa kaikki muut taivutusmuodot, voisi täsmällinen tieto varsinkin verbien harvoin käytettävistä muodoista, esimerkiksi potentiaalista, olla joskus tarpeen.

CD-PS:stä voi hakea vaikkapa synonyymeja jollekin tietylle sanalle (esim. *koira* = *hauva*, *hurta*, *piski* ja *rakki*). Haku voi tapahtua myös esimerkiksi sanan tyyliarvon perusteella; voidaan esimerkiksi etsiä *h*-alkuisia ironian sävyttämiä sanoja, jolloin näyttöön tulevat sanat *hallintoalamainen*, *hengentuote*, *herra*, *herranen* ja *herrasväki*. Sanakirjoissa sanojen tyyliarvon ja käyttöalan luonnehdinta jää kuitenkin aina jossain määrin subjektiiviseksi, sanakirjan toimittajan arvioksi. Tuntuu esimerkiksi oudolta, että CD-PS tuomitsee arkisiksi niin-

kin yleiset ja käyttökelpoiset sanat kuin *sapluuna* ja *rokki*, joiden asemesta toivotaan käytettävän muotoja *sabloni* ja *rock*.

Sanojen käyttöalan lisäksi CD-PS:n hakuja voidaan täsmentää muun muassa kielenhuollon suositusten mukaisesti samoin kuin sen mukaan, onko haun kohteena koko teksti, esimerkit vai pelkät hakusanat. Tekstien, esimerkkien ja hakusanojen erottaminen omiksi ryhmikseen tuntuu toisinaan tarpeettomalta, sillä koko tekstiin tehty haku ei yleensä sisällä liikaa informaatiota. Itse asiassa CD-PS näyttäisi tarjoavan välillä turhankin yksityiskohtaista tietoa: esimerkiksi sanojen alkukirjaimittain siitä, mistä sanoista sanakirjassa on annettu kielenhuollollinen suositus.

Yksityiskohtaisen tiedon tarjoaminen ilmenee itse tietolevyn käytössä tilaongelmana, jos kerralla ovat auki kaikki neljä eri ikkunaa: Haku, Osumat, Näkymä ja Hakusanat. Yleensä sana-artikkeleille voidaan kuitenkin vapauttaa lisää tilaa sulkemalla hyödyttömät Osumat- ja Hakusanat-ikkunat. CD-PS:n käyttöominaisuudet ovat siten osin laajemmat kuin käytännössä on tarpeen. Toisaalta laajoista käyttöominaisuuksistaan huolimatta tietolevy kotiutuu melko hyvin PC-ympäristöön, eikä siinä ole juurikaan esiintynyt käyttöhäiriöitä.

Tähänastiset kokemukset CD-PS:n käytöstä ovat valtaosin hyviä: levy nopeuttaa muun muassa tutkijoiden, opettajien, kääntäjien ja erilaisten ammattikirjoittajien työskentelyä. Toisaalta tietolevyjen käyttö edellyttää harjoittelua, joka saattaa monien sanakirjan käyttäjien mielestä tuntua turhan työläältä. Tietyvästi sanakirja on kuitenkin saanut hyvän vastaanoton myös äidinkielen opiskelua vierastavilta tietokonenuorilta.

SÄHKÖINEN KIELIOPPI

CD-Perussanakirjan lisäksi fennistien käyttöön on sähköisessä muodossa ilmestynyt

Joensuun ja Helsingin yliopiston tutkijoiden laatima Hyperkielioppi. Se soveltuu esimerkiksi aloittelevien yliopisto-opiskelijoiden peruskurssiksi.

Teknisiltä käyttöominaisuuksiltaan Hyperkielioppi on huomattavasti monimutkaisempi kuin CD-PS. Tämä on ymmärrettävää siksi, että multimediasa on mukana myös kuvia ja ääntä. Lisäksi multimedian ikkunat ovat järjestäytyneet hierarkkisesti, kun taas sanakirjan kanssa voi toimia koko ajan tavallaan yhdellä tasolla. Tietolevyn erillisten osioiden ja niiden yhteyspainikkeiden runsaus on kuitenkin johtanut siihen, että varsinaiset tekstinäytöt jäävät kovin pieniksi ja lyhyiksi, minkä vuoksi lukijan on toisinaan vaikea muistaa, missä päin multimedian sisältöä kulloinkin on etenevässä. Pienehköt tekstinäytöt edellyttävät myös, että tekstiä täytyy olla koko ajan vierittämässä eteenpäin. Se taas tuntuu häiritsevän lukemista kohtuuttoman paljon.

Samoin kuin CD-PS myös Hyperkielioppi tarvitsee reilusti vapaata kiintolevytilaa: koko tietolevy vie tilaa noin 39 megatavua, joten monet vanhimmista koneista eivät sitä kykene käyttämään — tai ainakin voivat olla vaarassa jumiutua. Siirtymiset multimedian eri osien välillä tapahtuvat siinänsä sujuvasti, joskin paluu asiasanoista varsinaiseen tekstiin kangertelee joskus. Multimedian kartat ovat riittävän selkeitä ja yksityiskohtaisia. Graafinen jälki ei kuitenkaan aina kaikissa koneissa näytä kovinkaan terävältä.

Kieliopin sisällön perusteella multimedian tarkoituksena on tehdä kerralla selväksi, mitä on nyky-suomi: tietolevy esittelee nyky-suomen perustiedot fonologiasta aina pragmatiikkaan saakka. Murteita, kirjasuomen kehitystä ja nykykielen huoltoa tarkastellaan erillisissä ikkunoissa, joista on yhteyksiä toisiinsa ja varsinaiseen kielioppiin. Lisäksi tietolevyllä on omat hakemistot erilaisille asiasanoille, kieliesimerkeille, ääni-

näytteille, kuville ja kaavioille.

Kieliopin eri osien asioita esitellessään Hyperkielioppi noudattaa melko pitkälle perinteisiä jäsentelyitä ja malleja. Esimerkiksi fonologiassa käydään tunnollisesti läpi muiden muassa tutkimusalan peruskäsitteet sekä esitellään foneettiset kirjoitusjärjestelmät, kirjoituksen ja ääntämyksen väliset erot, prosodiset piirteet, äänteet ja ääntöelimet. Ääntöelinten toimintaa kuvataan usein graafisesti, ja äänteiden osalta annetaan esimerkkejä myös vieraista kielistä. Kaikkien muiden kieliopin osien tavoin fonologian kurssi päättyy keskeisimpiä asioita kertaaviin harjoitustehtäviin. Tehtävien vastaukset saadaan esille näpäyttämällä avainsanoja. Erityisesti pragmatiikan jaksossa vältellään selkeitä oikein–väärin-ky symyksiä ja suositaan pohdiskelemaan kannustavia tehtäviä.

Tekstiä Hyperkieliopissa on eniten morfologiasta ja syntaksista: yhteensä 870 tekstinäyttöä. Ylipäänsä voi sanoa, että multimedian esille ottamat asiat ovat suurilta linjoiltaan keskeisiä nykysuomen rakennetta hahmoteltaessa. Juuri syntaksin kohdalla on kuitenkin havaittava se yleisesityksille ominainen piirre, että laajoja käyttäjäjoukkoja tavoiteltaessa yritetään välttää vaihtoehtoisten tulkintojen esittämistä. Niinpä Hyperkieliopissa ei ole mukana lähes vuotta aikaisemmin ilmestyneen Maria Vilkun *Suomen lauseopin perusteiden* (1996) ehdotuksia, esimerkiksi obliikvin lauseenjäsentä. Vastaavasti kielioppi käsittelee joitakin perinteisiä tulkintoja niitä lainkaan problematisoimatta. Muun muassa sanaluokkajaottelussa on jo pitkään tunnustettu partikkeleiden ryhmän ongelmat. Hyperkieliopissa asiaa ei kuitenkaan pohdita muutoin kuin myöntämällä, että kaikki partikkelit eivät olekaan taipumattomia vaan että joillakin adverbeilla on useamman taivutusmuodon sarjoja, esim. *kauka+na* : *kauka+a* : *kaua+ksi* : *kaua+n*.

Eräänlainen vanhentuneen tietämyksen tarpeeton kunnioittaminen vaivaa osin myös semantiikan esittelyä, jossa toistetaan jälleen kerran Ogdenin ja Richardsin vuonna 1923 esittämä — sinänsä käyttökelpoinen — malli semanttisesta kolmiosta, vaikka sitäkin on myös suomalaisessa tutkimuksessa myöhemmin täydennetty (esim. Koski 1989). Pragmatiikan jaksossa tieteen vanheneminen puolestaan ilmenee niin, että multimedia nojautuu yhä erittäin paljon Leechin 1980-luvun alkupuolella kehittämään teoriaan, vaikka hänen jälkeensä näkemys pragmatiikasta on laajentunut huomattavasti (ks. esim. Verschueren ym. 1995).

Hyperkieliopin ansio on kuitenkin siinä, että myös semantiikkaa ja pragmatiikkaa käsittelevänä teos poikkeaa monista tavanomaisemmista, fonologiaan, morfologiaan ja syntaksiin rajoittuvista kieliopista. Ratkaisu on sopusoinnussa vuoden 1993 kielioppityöryhmän mietinnön kanssa, jonka mukaan kielen opetusta pitäisi siirtää teoriasta lähemmäksi käytäntöä.

Semantiikan osuudessa kielen käyttö korostuu erityisesti jaksossa, jossa käsitellään tekstien merkityksiä sekä sitä, miten itse käyttötilanteissa merkitykset ovat liukuvia ja neuvoteltavia. Pragmatiikan osuudessa uudehko näkökulma puolestaan tulee esille kulttuurienvälisen viestinnän käsitteilyssä ja sen pohdiskeluna, millaiset seikat voivat aiheuttaa väärinkäsityksiä. Kulttuurienvälisestä viestinnästä olisi kaivannut enemmänkin tekstiä siksi, että todennäköisesti tietolevyn käyttäjien joukossa on myös sellaisia opiskelijoita, jotka lukevat suomea vieraana kielenä ja joille suomalaiset käytäytymis- ja puhuvat ehkä ovat outoja.

Multimedian ääninäytteistä valtaosa on fonetiikan jaksossa ja murteita käsittelevässä erillisikkunassa. Juuri murteiden esittelyssä multimedia osoittaa parhaat tekniset puolensa, sillä samalla kun tietokone toistaa äänitettyä puhetta, näyttää tekstissä liik-

kuva kursori, missä kohtaa puhe on meneillään. Tästä on hyötyä varsinkin, jos nauhoitettu puhe on hieman epäselvää. Murteiden esittely noudattelee perinteisiä maantieteellisiä jaotteluja, joskin niihin on tehty tutkimuksen osoittamia korjauksia. Tosin Paunosen (1991) perusteleva kolmijako itä-, länsi- ja pohjoismurteisiin olisi lopultakin voitu ottaa käyttöön oppimateriaalissa. Jos-sain määrin valitettavaa on myös se, että kultakin murrealueelta on vain yksi näyte. Esimerkiksi Peräpohjolan murre vaihtelee pääalueiden välillä niin paljon, että olisi kaivannut näytteitä Tornion lisäksi myös Kemin ja Kemijärven murteesta.

Murteiden ohessa multimedia sisältää omat kurssinsa kirjasuomen kehityksestä ja nykykielen huollosta. Lisäksi yksi jakso on laadittu siitä, mikä merkitys kieliopilla on peruskouluissa ja lukioissa tai opetettaessa suomea vieraana kielenä. Samoin pohditaan sitä, miten kieliopin osa-alueet voitaisiin esittää oppilaille. Kielenhuollossa Hyperkielioppi kannattaa suvaitsevaista, mutta viestinnän kommunikatiivista kykyä vaalivaa linjaa.

Kokonaisuutena Hyperkielioppi on siis varsin kattava katsaus suomen kieleen ja sen opettamiseen. Kieliopin laajuus on samalla sekä etu että rasite: kaikkia mahdollisia asioita käsitellessään tekstit väistämättä jäävät hieman yksioikoisiksi. Perinteisiin oppi-

kirjoihin verrattuna tietolevy on kuitenkin selvästi vaihtelevampi ja kiinnostavampi tapa päästä alkuun suomen kielen yliopisto-opinnoissa. Teos soveltuu myös oheismateriaaliksi kouluopetukseen, jos oppiryhmän käytössä vain on tarvittavat välineet. ■

MARKKU VARIS

Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos, PL 111, 90571 Oulu.
Sähköposti: *Markku.Varis@Oulu.Fi*

LÄHTEET

- KOSKI, MAUNO 1989: Mitä se merkitsee? – Seija Aalto ym. (toim.), Kielestä kiinni. Tietolipas 113 s. 108–128. SKS, Helsinki.
- PAUNONEN, HEIKKI 1991: Till en ny indelning av de finska dialekterna. – *Fennougrica Suecana* 10 s. 75–95. Finsk-ugriska institutionen, Uppsala universitet.
- VERSCHUEREN, JEF – ÖSTMAN, JAN-OLA – BLOMMAERT, JAN (toim.) 1995: *Handbook of pragmatics. Manual.* John Benjamins, Amsterdam.
- VILKUNA, MARIA 1996: Suomen lauseopin perusteet. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Edita, Helsinki.

KIELIOPPI LIIKKUU

Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.) *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta.* Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki 1997. 214 s. ISBN 951-45-7863-5.

Ensimmäinen suomenkielinen kieliopillistumista käsittelevä julkaisu alkaa johdannolla, jossa kirjan toimittajat Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen luovat ytimekkään katsauksen alan tutkimuksen koh-

teeseen ja keskeisiin käsitteisiin. Tällainen aiheen yleiskäsittely on paikallaan; moni varmasti tarttuu kirjaan myös pinnalla olevaan teoriaan tutustuakseen. Johdannon antamat tiedot ovat tarpeen, kun siirrytään itse